

METKA FURLAN

NOVI ETIMOLOŠKI SLOVAR SLOVENSKEGA JEZIKA KOT RASTOČI SPLETNI SLOVAR 2017–: DODATEK 2022 (SINONIMI ZA ČMRLJA)

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.28.2.01](https://doi.org/10.3986/JZ.28.2.01)

V prispevku se objavljajo gesla, ki bodo konec leta 2022 dodana rastočemu spletnemu *Novemu etimološkemu slovarju slovenskega jezika* (2017–), dostopnemu na portalu Fran Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša. V geslih so obravnavani slovenski sinonimi za čmrlja.

Ključne besede: *Novi etimološki slovar slovenskega jezika*, spletni rastoči slovar, etimološki slovar, etimologija, slovenščina, zoonim, entomonim, čmrlj, apis terrestris

The New Slovenian Etymological Dictionary as a Growing Online Dictionary (2017–): The 2022 Additions (Synonyms for Bumble Bee)

This article presents the headwords that at the end of 2022 will be added to *Novi etimološki slovar slovenskega jezika* (New Slovenian Etymological Dictionary) as a growing online dictionary (2017–) available on the Fran web portal of the Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language. The headwords cover the Slovenian synonyms for ‘bumble bee’.

Keywords: *Novi etimološki slovar slovenskega jezika*, growing online dictionary, etymological dictionary, etymology, Slovenian, zoonym, entonym, bumble bee, Apis terrestris

1 Uvod

Letošnji dodatek k rastočemu spletnemu *Novemu etimološkemu slovarju slovenskega jezika* (2017–)¹ obsega 64 gesel, ki predstavljajo slovenske sinonime za čmrlja, kot jih je bilo mogoče zbrati iz različnih pisnih virov od 16. stoletja dalje. Pred razdelkom, ki prinaša abecedno razvrščene geselske članke, so sinonimi za čmrlja predstavljeni po vzorcu, ki je bil oblikovan v Furlan 2020 in najprej prinaša abecedno urejen seznam vseh pisno evidentiranih sinonimov, sledi prikaz pisne potrjenosti entomonimov po stoletjih, predstavitev pomenskih motivacij pri tvorbi poimenovanj, izpostavljen je podatek o izvoru, ki pove, ali je beseda domača oziroma slovanska dediščina, slovenski neologizem, izposojenka ali kalk. V razdelku Starost so obravnavani predvsem tisti sinonimi, ki so v odnosu do drugih starejši, ker so bili kot slovanska dediščina že del praslovenskega leksikona. V razdelku

Prispevek je nastal v okviru programa P6-0038, ki ga financira ARRS.

¹ Dostopen na <https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=207&View=1&Query=%2A>. Vsakoletni prirastek k rastočemu slovarju je bil objavljen v Furlan 2018; 2019; 2020; 2021.

Jezikoslovni podatki so izpostavljene posamezne jezikovne posebnosti, ki jih je lahko odkrila šele diahrona analiza posameznega entomonima.

2 ČMRLJ

Avtor: Alvesgaspar

Licenca: CC BY-SA 3.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.en>)

Čmrlji = nlat. *Bombinae* so poddružina žuželk iz družine pravih čebel, ki zrastejo od 1 do 3 cm, telo imajo čokato, gosto poraslo z dlačicami in pogosto pisano, pelod nabirajo z nogami; gnezda gradijo v zemlji, pod kamni, v votlih drevesih; družina šteje ponavadi 100 do 500 žuželk, večina kolonij pozimi odmre, prezimijo oplojene mlade matice; samičke (matica in delavke) imajo želo (CZŽ 1997: 41). Znanstvena klasifikacija predstavlja predvsem *njivskega čmrlja* 'Bombus agrorum', ki ima zadek in oprsje rjavordeče barve, na zadku pa dva rumena prečna pasova; *zemeljskega čmrlja* 'Bombus terrestris', ki gnezda gradi 1,5 m globoko v zemlji, njegovo telo je črno, sprednji del oprsja in drugi člen na zadku sta rumena, konec zadka pa bel; *kamnjarkega čmrlja* 'Bombus lapidorum' s črnim telesom in rdečo konico zadka; ter *travnškega čmrlja* 'Bombus pratorum', ki je podoben zemeljskemu čmrlju, konico zadka pa ima rumeno (CZŽ 1997: 41).

2.1 Sinonimi (64)

bečelič, beloritec, bencelj, boben, bobnjač, brečak, bušanec, cmelj, čelon, čemelak, čemelar, čemelič, čemrlj, čmelak, čmelar, čmelj, čmerelj, čmrdelj, čmrgelj, čmrlj, črmelj -a, črmelj -mlja, črnček, fčelak, fčelar, gonjač, grilj, grmulon, hompelj, kočmrlj, komatar, kršelj, listnarje (Apl), liščiki (Npl), luknjevec, maharje (Apl), mahovec, mahoviček, mahovnič, muha, muhelič, mušelj, mušon, pasanec, pasec,

*pisanec, podzemljak, rdečeritec, rdečič, ridžek, rumenec, sivček, sršen, ščemelj, ščemer, šmelj, šmrjlj, šumelj, trolj, vrhič, zagorelec, zemljarje (Apl), zolj, žolj*²

2.2 Pisna potrjenost sinonimov po stoletjih

Predstavitev pisne potrjenosti sinonimov po stoletjih sledi težnji prikazati, kateri sinonimi so bili zapisani že v temeljnih slovarskih virih, ki so sooblikovali razvoj slovenskega jezika, in kateri so bili ob zapisu sporočeni kot narečni. Med take narečne vire prištevam Erjavčevo gradivo iz Potne torbe, Pleteršnikovo, če je ob njem zapisan podatek o narečnem izvoru, in seveda vse kasnejše narečne vire, med katerimi številčno izstopa gradivo, ki je bilo zbrano za *Slovenski lingvistični atlas*.

- 16. st.: *čmrlj*;
- 17. st.: *črmelj*;
- 18. st.: *šumelj*;
- 19. st.: *čmelak, čmelj, čmerelj, lišiči (Npl), mahovnič, sivček, zagorelec*;
- 20. st.: $\emptyset$;³
- narečni viri 19., 20. in 21. st.: *bečelič, beloritec, bencelj, boben, bobnjač, brečak, bušanec; cmelj, čelon, čemelak, čemelar, čemelič, čmelar, čemrlj, čmrdelj, čmrgelj, črmelj, fčelak, fčelar, gonjač, grilj, grmulon, hompelj, kočmrlj, komatar, kršelj, listnarje (Apl), luknjevec, maharje (Apl), mahovec, mahoviček, muha, muhelič, mušon, pasec, pasanec, pisanec, podzemljak, rdečeritec, rdečič, ridžek, rumenec, sršen, ščemelj, ščemer, šmrjlj, trolj, vrhič, zemljarje (Apl), zolj, žolj*.

2.3 Pomenska motivacija

- Po čebeli: oznaka za čmrlja je praviloma tvorjena z maskulinativno pripono: *bečelič* ← *bečela* 'čebela',⁴
bušanec ← **buha* 'čebela',
čelon ← *čela* 'čebela',
čemelak, čemelar, čemelič, čmelak, čmelar ← *čemela/čmela* 'čebela',
fčelak, fčelar ← *fčela* 'čebela',
muhelič, mušelj, mušon ← *muha* 'čebela'.
- Po barvi:
po beli, rdeči ali rumeni barvi zadka:
beloritec ← *bel* 'albus',

² Med to gradivo se ne sme prišteti samostalnika *kočeber*, ki je v ESSJ: I, 84 predstavljen, da označuje čmrlja. Preverjanje je namreč pokazalo, da je navedba napačna, ker je bil po podatkih iz gradiva za SLA v Kropi evidentiran le samostalnik *kočěbyr* 'keber' s še vedno nejasno predpono *ko-* in sekundarno palataliziranim velarom v *kěber* m, g -*bra* iz srvn. *kěver* m 'hrošč'. Ker je v tem primeru predpona dodana slovenskemu izposojenemu samostalniku, je razvidno, da je bil ta besedotvorni vzorec, ki temeljnega pomena podstavnega samostalnika ni spremenil, aktiven še v slovenskem sistemu.

³ V 20. st. ni bil evidentiran noben neologizem, ki bi bil v širši neterminološki rabi.

⁴ Bolj natančna besedotvorna povezanost z navedeno podstavno besedo je pojasnjena v ustreznih geslih v drugem delu prispevka.

rdečeritec, rdečič ← *rdeč* 'ruber'; *ridžek* ← **ryd'ь* 'rdeč, rdečkast'; *zagorelec* ← *zagorělbь 'od sončnih žarkov obarvan v rdečo ali rjavo barvo',

rumenec ← *rumen* 'flavus',

po barvi telesa nasploh:

črnček ← *črn* 'niger',

liščiki ← *lysbčьkь, prim. ornit *lišček* 'manjša ptica pevka z zelo pisanim perjem',

pisanec ← *pisan* 'versicolor',

sivček ← *siv* 'canus'.

- Po prečnih pasovih na telesu:

komatar ← *komat* 'vprežna priprava, ki se da živali na vrat, navadno za konja',

pasanec, pasec ← *pas* 'cingulum'.

- Po percepciji proizvajanja glasov:

boben, bobnjač ← *bqbьnati 'brenčati, doneti, ropotati',

brečak ← *brěčati* 'brenčati',

gonjač ← *gonjati* 'godrnjati',

hompelj ← nvn. *hummen* 'brenčati'.

- Po kraju gnezdenja:

listnarje (Apl) ← *list* 'folium',

luknjevec ← *luknja* 'fovea',

maharje (Apl), *mahovec, mahoviček, mahovnič* ← *mah* 'muscus',

podzemljak, zemljarje (Apl) ← *zemlja* 'terra',

vrhič ← *vrh* 'pars superior' (ker ne gnezdiijo globlje v zemlji).

- Transentomonimizacija:

bencelj ← *brencelj* 'velika, muhi podobna žuželka, ki sesa kri',

grilj ← *grilj* 'muren',

muha ← *muha* 'musca',

sršen ← *sršen* 'crabro',

zolj, žolj ← *zolj* 'muha *Eristalis tenax*'.

Pomenska motivacija ostaja nejasna v skupini sinonimov *cmelj, čemrlj, čmerelj, čmrdelj, čmrgelj, čmrlj, črmelj -a, črmelj -mlja, kočmrlj, ščemelj, ščemer, šmelj, šmrlj, šumelj*, ki odražajo sistemsko/nesistemsko fonetično ali ljudskoetimološko preoblikovanje izhodiščnega etimološko nepojasnjenege psl. entomonima *čьmelь 'čmrlj', h kateremu je bil zgodaj tvorjen psl. feminativni ustreznik *čьmela 'čebel-a'. Nejasna ostaja pomenska motivacija tudi v *grmulon, kršelj* in *trolj*.

2.4 Izvor

- slovenska ali podedovana slovanska tvorjenka: *bečelič, beloritec, bencelj, boben, bobnjač, brečak, bušanec, cmelj, čelon, čemelak, čemelar, čemelič, čemrlj, čmelak, čmelar, čmelj, čmerelj, čmrdelj, čmrgelj, čmrlj, črmelj -a, črmelj -mlja, črnček, fčelak, fčelar, gonjač, grilj, grmulon, kočmrlj, komatar, kršelj, listnarje* (Apl), *liščiki* (Npl), *luknjevec, maharje* (Apl), *mahovec, mahoviček, mahovnič, muha, muhelič, mušelj, mušon, pasanec, pasec, pisa-*

nec, podzemljak, rdečeritec, rdečič, rumenec, sivček, sršen, ščemelj, ščemer, šmelj, šmrlj, šumelj, trolj, vrhič, zagorelec, zemljarije (Apl), zolj, žolj;

- mlad slovenski terminološki neologizem: neologizmi 20. st. *njivski čmrlj* ‘*Bombus agrorum*’, *zemljski čmrlj* ‘*Bombus terrestris*’, *kamnjarški čmrlj* ‘*Bombus lapidorum*’ in *travnški čmrlj* ‘*Bombus pratorum*’ (CZŽ 1997: 41) so bili z jedrom *čmrlj* tvorjeni na podlagi nlat. terminov in so v geslu *čmrlj* le navedeni in niso všteti k številu 64;
- izposoja:
  - iz hrvaščine: *ridžek* (morda);
  - iz nemščine: *hompelj*;
- kalk: Ni bilo mogoče zanesljivo ugotoviti, ali katera od slovenskih tvorjenk odraža kalk po nemški predlogi. Čeprav bi n. *Mooshummel* ‘*apis muscorum, eine unter dem moose nistende hummelart*’ (Grimm) lahko predstavljalo tujejezično predlogo za sln. sinonime *maharje* (Apl), *mahovec*, *mahoviček*, *mahovnič*, kalkiranost ni verjetna, ker so sinonimi pretežno narečni in je zato enaka oziroma podobna pomenska motiviranost lahko paralelna.

2.5 Starost

Od 64 sinonimov za čmrlja jih v najstarejšo plast spada 14: *cmelj, čemrlj, čmerelj, čmrdelj, čmrgelj, čmrlj, črmelj -a, črmelj -mlja, kočmrlj, ščemelj, ščemer, šmelj, šmrlj, šumelj*. V sporočeni sodobni fonetični/fonemski podobi so sicer nastali v različnih časovnih obdobjih od praslovanskega do interno slovenskega in arealno ozko narečnega, vsem pa je skupno, da so nastali iz praslovanskega že tematiziranega entomonima za čmrlja *č̣mèl’b ap B, katerega fonetični odraz je v slovenščini potrjen kot *čmelj*, znan pa je tudi v ruščini, ukrajinjščini, beloruščini, poljščini, kašubščini, češčini, slovaščini, gornji in dolnji lužiščini. Čeprav je imel psl. *č̣mèl’b ‘čmrlj’ ob sebi feminativno tvorbo *č̣mèlá, ki je označevala čebelo, sta bila oba samostalnika že v praslovanščini glede pripadnosti k besedni družini osamljena in dojeta kot etimološko nejasna, zato je bil entomonim *č̣mèl’b že v tem času pomensko osmišljen z naslonitvijo na glagol *ṣ̌č̣mèti ‘skeleti’, kar je povzročilo formalno preoblikovanje entomonima v *ṣ̌č̣mèl’b, ki se odraža v sln. *ščemelj*, pa tudi v ruščini, poljščini, češčini in polabščini. Mlajši je nastanek sln. sinonima *šmelj*, ki je iz *čmelj* nastal s poenostavitvijo vzglasnega č- v š-, torej z izločitvijo zaporniške sestavine v č, šele po izpadu polglasnika v šibki poziciji. Podobno se glaseče variante v r. *šmelb* ‘čmrlj’, dl. *šmel* ‘isto’ in kaš. *šmel* so torej nastale vzporedno v vsakem jeziku posebej. Šele v slovenščini je iz *šmelj* le na koroškem območju po ljudsko etimološki naslonitvi na *šumèti*, prim. *čebele šumijo v panju*, nastala koroška varianta *šumelj*.

Tudi sinonimi, ki v korenem delu vsebujejo fonem *r*, tj. *čemrlj, čmerelj, čmrdelj, čmrgelj, čmrlj, črmelj -a, črmelj -mlja, kočmrlj, šmrlj*, so nastali iz izhodiščnega psl. entomonima *č̣mèl’b. Čeprav je Ramovš (1924: 83) menil, da je ta *r* v *čmelj* nastal v interno slovenskem razvoju za fonemom *m* in bi bila po njegovem mnenju pozicija *r* v variantah *čemrlj, čmrdelj, čmrgelj, čmrlj, kočmrlj, šmrlj* prvotna, v *črmelj -a* in *črmelj -mlja* pa sekundarna, je ob južnonotranjskih variantah tipa *črmelj* v Ramovševo razlago podvomil že Rigler (1963: 157), ob po-

znavanju primerjalnega slovanskega gradiva tipa p. *trzmieľ* 'čmrlj', *przmieľ* 'isto', kaš. *přměl*, *gřměl*, hrv. čak. *str̄mēlj*, g *str̄mēlja* 'sršen' pa tudi Bezljaj (1967: 119).⁵ Sekundarni vnos *r* v prvotno **č̄bměl'ь* se je v SP: 2, 311 poskušalo razložiti z vplivom psl. **trqtъ* 'trof'. Ker pa imajo nekatere vrste čmrljev zadek rdeč oziroma rdečkast, kot ponazarjajo tudi sinonimi *rdečeritec*, *rděčič*, *řidžak* in *zagorēlac*, je možno, da je na preoblikovanje psl. **č̄bmel'ь* 'čmrlj' v **č̄brmel'ь* 'isto' vplival pridevnik **č̄brmъ* 'rdeč', prim. r. dial. *čeremyj* 'temno rjav, zagorel, rdeče črn', ki se ob boljše potrjenem **č̄brmьnъ* 'rdeč' kot praslovanski rekonstruira v SP: 2, 225. Iz nove variante **č̄brmel'ь* je namreč lažje razložiti slovanske variante z *r*, ki so se nadalje ljudskoetimološko pomensko osmišljale, npr. p. *trzmieľ* iz **czrzmieľ* pod vplivom *trzmić* 'šumeti' (Borys 2005: 650), pa tudi sln. varianto *črmelj*, g *-a*, ob kateri je potrjena tudi *črmelj*, *-mlja* z redukcijo ejevskega samoglasnika, ki je v imenovalniku analoška, saj je lahko nastala le v stranskih sklonih, npr. Gsg **č̄rml'ä* > **č̄rml'ä* > **č̄rmlja*.

Nova reducirana osnova **č̄rml'*- se od variante *čmrlj* razlikuje le v poziciji *r*, a na premet *rm* → *mr* ne kaže le slovensko gradivo, ampak tudi hrv. gradišč. *čmrlj* 'Bombus terrestris' ob *čmrljiti se* 'poležavati, lenariti' (GHNR), č. moravsko *čmrl'án* 'čmrlj' (Bezljaj 2003: 1, 665) in *čmrlák* 'isto' (ČJA: 2, 147), kar pomeni, da je do redukcije in premeta verjetno prišlo že v psl. dial. obdobju in zato bi bilo naše *čmrlj* treba prišteti k podedovanim slovanskim leksemom, variante *čemrlj*, *čmerelj*, *čmrdelj*, *čmrgelj*, *kočmrlj*, *šmrlj* pa so iz *čmrlj* nastale šele v slovenščini.

3 JEZIKOSLOVNI PODATKI

Ker je bilo že v razdelku 2.5 pokazano na več razvojev, ki so iz psl. **č̄bměl'ь* povzročili nastanek sln. *cmelj*, *čemrlj*, *čmerelj*, *čmrdelj*, *čmrgelj*, *čmrlj*, *črmelj -a*, *črmelj -mlja*, *kočmrlj*, *ščemelj*, *ščemer*, *šmelj*, *šmrlj*, *šumelj*, naj tu izpostavim le še nekatere, ki bi lahko pripomogli k razlagi ali boljšemu razumevanju drugega slovanskega gradiva:

- a) SLEKANJE (?): *cmelj* 'čmrlj': besedo je za Bovec sporočil le Erjavec, LMS 1882/1883: 278 in je na tem območju z vzglasnim *c*- nepričakovana. Če mor-da ni le tiskarska napaka in odraža dejansko narečno stanje s slekanjem, bi bilo možno predpostaviti, da izvira s tolminskega območja tirolske poselitve, čeprav je danes v Rutu znano le *χ̄ōmpl̄* 'čmrlj'.
- b) *dž* < PSL. **t'* V NOTRANJSKEM REFLEKSU?: V Pleteršnikovem slovar-

⁵ Ob tem je zanimivo, da je v rokopisno ohranjeni neobjavljeni nepaginirani disertaciji, dokončani leta 1912 (Šivic-Dular: Fran Ramovš - sazu.si), enako prvotno pozicijo *r* kot precej kasneje Rigler in Bezljaj predpostavil že Fran Ramovš, ki je vnos *r* v »**č̄bmělja*«, kar je dalo »**č̄r̄mēlj̄a*«, razlagal z internoslovensko interkalacijo *r* v sekundarno reduciranih nenaglašanih zlogih po vzorcu *f̄řžōu* iz *f̄řžōl* (Ramovš Diss.). Ker primerjalno slovansko gradivo prav tako izkazuje sekundarni vnos *r* v **č̄bměl'ь*, mora biti starejši od slovanskega sistema. Ramovševa tipizacija vnosa *r* s slovanskimi reduciranimi primeri tipa *f̄řžōu* iz *f̄řžōl* zato ni primerljiva z vnosom *r* v prvi zlog slovanskega **č̄bměl'ь*, saj ta ni bil sekundarno reduciran. Prav zato se je Ramovš kasneje verjetno odločil za objavo drugačne razlage sekundarnega nastanka *r* (Ramovš 1924: 83). Za posredovanje podatka iz Ramovševe disertacije se najlepše zahvaljujem Alenki Šivic-Dular.

ju se za območje Notranjske navaja *ridžak*, kar označuje vrsto čmrlja lisičje rdeče barve. Ker imajo nekatere vrste čmrljev zadek rdeč oziroma rdečkast, kot ponazarjajo sinonimi *rdečeritec*, *rděčič* in *zagorėlac*, je oznaka s pripono *-ek* < **-bkb* substantivizirani pridevnik **ryd'b* 'rdeč, rdečkast'. Na območju notranjskih govorov pa bi enako kot v drugih slovenskih narečjih razen prekmurščini, kjer se sln. *j* nadalje razvije v *d'* (Ramovš 1924: 164), iz psl. **d'* pričakovali razvoj *j* in zato **rijek* m, g **-jka*. Etimološko jasen, v fonetičnem oziru pa nejasen entomonim bi se dalo razložiti kot hrvaško izposojenko, a pomensko ustrezne predloge hrvaški leksikalni viri ne potrjujejo. Je navedba v Pleteršnikovem slovarju glede lokacije napačna?

- c) INTERKALACIJA: *čmrdelj* 'čmrlj' in *čmrgelj* 'isto' kažeta na interkalacijo *d* in *g*, kot je za primere z zgornjesavskih dolin razlagal Čop (Diss. 1983: 93). Njegovemu gradivu je bilo po SLA možno dodati še gor. *čmârdl* (Zasip pri Bledu), *čmârdl* 'isto' (Breg), *čmârgəl* (Radovljica), *čmârgəl*, g *-na* (Ljubno) pa tudi rovtarski primer *čmârŷl* 'čmrlj' (Zgornje Bitnje). V teh primerih pa verjetno ne gre za različni interkalaciji med *r* in *l*, ampak le eno interkalacijo z *d*, medtem ko so primeri z *g* nastali po narečnem fonetičnem razvoju *dl* → *gl* tipa *dleto* → *gleto*.
- d) EKSPRESIVNA PALATALIZACIJA (?): *mušon* 'čmrlj' (primor. nad., ter., rez., obsoš.) je zaradi pogostih primerov, kjer je oznaka za čmrlja izpeljana iz substantiva za čebelo, verjetno s suf *-on* podaljšan narečni samostalnik *múha* 'čebela', znan v gorenjski, koroški in primorski narečni skupini, prim. *múha* 'čebela': *peljati muhe na pašo* (gor. – SSKJ), *kranjska muha* 'kranjska čebela' (Gradivo SSKJ), kor. rož. *múχα* 'čebela' (Šašel 1957 s.v. *báčeva*), obir. *mú:χα* 'Bienen' (Karničar 1990), primor. rez. *múha* za *stárt* 'isto' (Osojane – Steenwijk, SJ/SLS 4, 2003, 46), dobesedno 'muha za strd = med'. Tvorjenost s pripono *-on*, ki je lahko tudi slabšalna (Bajec 1950: 46), pa preseneča zaradi nastanka *š* iz *h* v osnovi, kar kaže na palatalizacijo, ki pa stvarno z nekim fonetičnim zaporedjem ne more biti povzročena in je zato lahko odraz formalne ekspresivizacije besede. Bajec (l.c.) sicer med primeri s pripono *-on* navaja palatalizirani primer *hlapčon* 'velik hlapec' iz *hlapec*, a ga glede fonetične spremembe podstavne besede ne komentira. K temu bi bilo iz Pleteršnikovega slovarja možno dodati še *pesničon* 'slab pesnik' iz *pesnik*, ki v primerjavi z navedeno izpeljanko za čmrlja ni narečna beseda.

4 GESELSKI ČLANKI

bečelič

ESSJ 0

báčělč m 'čmrlj' (kor. zilj. (Brdo pri Šmohorju/Egg bei Hermagor, Blače/Vorderberg – SLA), zilj. *báčěŷč* 'isto' (Bistrica na Zilji/Feistritz an der Gail – SLA).

Isln. dial. **báčelič* m 'čmrlj' (zilj.).

© Z izpeljanko na *-ič* < **-it'b* v mask funkciji tipa kor. zilj. *hotič* m 'prašič' ← *hota* f 'svinja' (Pleteršnik) iz sln. dial. **báče:la* 'čebela' je čmrlj najverjetneje

poimenovan kot tisti, ki pripada čebeli, ker jima je skupno, da oba oprášujeta cvetove.

► **bečela**

beloritec¹

ESSJ 0

bēlorītac m, g *-tca* ‘nek čmrlj’ (Šentvid pri Ljubljani – Pleteršnik).

Isln. dial. *beloritac* m ‘vrsta čmrlja’ (gor.).

⊕ Osamljeno. Poimenovanje je bilo s suf *-ec* < **-bcb* substantivizirano iz kompoz adj **belo-rit* ‘tak, ki ima belo rit’ s sestavinama *bēl* adj, f *-a* ‘albus’ < psl. **bělъ* in *rit* f ‘podex’ < psl. **rītъ* f ‘zadnja/spodnja stran; podex’ ter nakazuje, da gre za čmrlja, ki ima zadek bele barve, zato se je vsaj prvotno verjetno nanašalo na zemeljskega čmrlja = *Bombus terrestris*, ki ima konec zadka bel (CZŽ 1997: 41).

► **bel²** ► **rit**

bencelj

ESSJ 0

bēncelj m ‘čmrlj’ (gor. (Srednja vas v Bohinju) – SLA).

Isln. dial. **bēncəl’* m ‘čmrlj’ (gor.) ← sln. **brēncəl’* m ‘obad’.

⊕ Gotovo z dial. izpadom *r* tipa *čēšnja* ← *črēšnja*, *čevō* ← *črevō* v vzglasni konzonantni skupini *br-* nastalo iz sln. **brēncəl’* m ‘obad’ in zaradi podobnosti žuželk s poimenovanja za obada preneseno na oznako za čmrlja.

► **brencelj**

boben²

ESSJ *bōben*

bōbnj m ‘čmrlj’ poleg *čmārl* ‘isto’ (primor. banjš. (Podlešče) – SLA).

⊙ Prek vzdevka ničto onimizirano v cgn *Boben* (ZSSP) in iz tega cgn *Bubnich* (Gorica), kar Merku 1982: 13 izvaja neposredno iz *bōben* ‘tympanum’.

Isln. dial. **bo:bān* m ‘čmrlj’ (kraš.).

⊕ Bezlaj ESSJ: I, 28 je primerjal s hrv., srb. *būmbār* ‘čmrlj’, mak. *bumbar* ‘isto’, blg. *br̃mbar*, kar je gotovo korensko sorodno. Zaradi homonimije s sln. *bōben* m ‘tympanum’ iz psl. **bōbъnъ/bōbъnъ* (SP: 1, 350), ki se v širšem slovanskem svetu kaže kot star vojaški termin, je možno, da je sln. pomen ‘čmrlj’ tako kot ‘tympanon’ ena od pomenskih specializacij iz prvotnega nomena *agentis* **kdor se glasno oglašā, doni, brenči ipd.*’ iz **bōbъnati* ‘brenčati, doneti, ropotati ipd.’ (SP: 1, 349). K taki razlagi napeljuje mlajši nomen *agentis* na *-ač* iz sln. **bobnjati*, prim. *izbobnjati* ‘izbobnati’ (Pleteršnik), v sln. dial. *būbnāč* m ‘čmrlj’ (panon. pkm. (Velika Polana) – SLA). Psl. koren **bōb-* je verjetno onomatopejskega izvora, prim. gr. βόμβος m ‘zamolklo donenje, bobnenje, šum’, lat. *bombō* m, g *-ōnis* ‘trot’, lit. *bāmbalas* ‘čmrlj’, kar je besedotvorno najbližje sti. *bambhara-* m ‘čebela’ (Bezlaj l.c.; Mayrhofer: III, 364).

bobnjač → boben²

ESSJ 0

brečak

ESSJ 0

brěčák m ‘čmrlj’ poleg *čmārļ* ‘isto’ (štaj. kozj.-bizelj. (Drenovec pri Bukovju) – SLA).

Isln. dial. *brečak m ‘čmrlj’ (štaj.).

⊕ Nomen agentis na *-ak* < **-akъ* (Bajec 1950: 80s.) iz *brěčati -im* impf ‘brenčati’ < *brěčati, npr. *muha breči* (Pleteršnik); prvotno torej ‘kdor brenči’.

► **brečati**

bušanec

ESSJ 0

bušanac m ‘calabrone’, *busànac* ‘isto’ (primor. nad. – Rigoni-Salvino 1999), po SLA nad. *buša:nac* ‘čmrlj’ (Marsin/Mersino – SLA).

Isln. dial. **buša:nac* m ‘čmrlj’ (nad.) < *buš-anьcъ.

⊕ Ker so poimenovanja za čmrlja pogosto izpeljanke iz substantivov, ki označujejo čebelo, npr. ter. *čelōn* iz dial. *čēla* ‘čebela’, pkm. *fčelár* iz *fčēla* ‘čebela’, je nad. entomonim svojilnostna izpeljanka tipa *brat-ěньcъ ‘bratov sin’ = slš. *bratenec*, g *-nca* ‘isto’ k *bratъ ‘brat’ ← *bratrъ ‘isto’ (SP: 1, 128, 356) iz sln. dial. *buha f ‘čebela’, kar je nastalo s križanjem med sin *bāčela in *muha: *bāčela × *muha = *buha.

► **bušela**

cmelj

ESSJ 0

cmělj m ‘čmrlj, *Bombus* sp.’ (primor. obsoš. (Bovec) – Erjavec, LMS 1882/1883: 278).

Psln. **čmel’* m ‘čmrlj’ (obsoš.);

ni jasno, ali je Erjavčev zapis z vzglasnim *c-* pisna napaka ali pa odraža dejansko dialektično stanje, ki kaže na slekanje in zato na možen import s tolimskega območja tirolske poselitve, čeprav je danes potrjeno le rovt. tolm. *χōmpļ* (► *hompelj*), v primor. obsoš. pa le s sistemsko pričakovanim vzglasjem *čmelj* m, g *čmé:lǰē* ‘čmrlj’ (Ivančič Kutin 2007), po SLA *čmēl’* (Log pod Mangartom, Trenta – SLA).

► **čmelj**

čelon

ESSJ 0

čelōn/čelōn/čēlōn m ‘čmrlj, ronzone’ (primor. ter. – Merku GSTN), *čəlōn* ‘calabrone’ (Spinozzi Monai 2009: 391), *čelōn* ‘čmrlj’ (Viškorša/Monteaperta – SLA).

Isln. dial. **če’lo:n* m ‘čmrlj’ (ter.) ← sln. dial. **’če:la* f ‘čebela’.

⊕ Z izpeljanko na *-on* iz sln. dial. **’če:la* ‘čebela’ je čmrlj najverjetneje poimenovan z ekspresivno maskulinativno tvorbo tipa *mačkōn* ← *māčka*, torej ‘tisti, ki pripada čebeli’, zato, ker je čmrlju in čebeli skupno, da oprášujeta cvetove.

► **čela**

čemelak

ESSJ 0

čamalák m 'čmrlj' (panon. pkm. – Mukič 2005), *čama'la:k* 'isto' (Bajzek Lukač 2009), po SLA pkm. *čemelák* 'čmrlj' (Grad – SLA), *čamalák* 'isto' (Križevci, Gornji Petrovci, Markovci – SLA).

Isln. dial. **čeme'la:k* m 'čmrlj', po vokalni asimilaciji (Ramovš 1935: 183) **čama'la:k* 'isto' (pkm.) ← sln. dial. *čmela 'čebela'.

⊕ Z izpeljanko na *-ak* < **-akъ* iz sln. dial. *čmela 'čebela' je čmrlj najverjetneje poimenovan z maskulinativno tvorbo na *-ak* tipa *gosák* ← *gôš*, torej 'tisti, ki pripada čebeli', ker obe žuželki oprášujeta cvetove. Enako funkcijo in pomensko motivacijo odražata tudi sinonimni dial. tvorjenki na *-ar* < **-ar'ъ* in *-ič* < **-it'ъ* v panon. pkm. **čemelár** m, g *-a* 'čmrlj' (Novak 1996), po SLA pkm. *čemelâr* (Strehovci, Gorica – SLA) in kor. zilj. **čamêlč** 'čmrlj' (Podkloster/Arnoldstein – SLA) < *čemelič. V to skupino dial. poimenovanj za čmrlja spadata tudi **čmelák** 'Hummel' (Janežič 1851) in panon. prleš. *čmêlôr* 'čmrlj' (Gibina – SLA) < sln. **čmelár**, le da v razmerju do zgornjega gradiva enako kot č. *čmelák* 'čmrlj' in *čmelár* 'isto' kažeta na izpeljavo iz dial. variante brez vokaliziranega polglasnika v šibki poziciji med *č* in *m*, tj. sln. dial. *čmela 'čebela'.

► **čmela** ► **čmela**

čemelar → čemelak

ESSJ 0

čemelič → čemelak

ESSJ 0

čemrlj

ESSJ 0

čemərl m 'čmrlj' (primor. notr. (Planina) – SLA), rovt. horj. *čemárł* 'isto' (Logatec – SLA), črnovr. *čemərł*, g *-lę* (Tominec 1964), *čemərl* (Hotedršica – SLA), štaj. kozj.-bizelj. *čemârl* (Planina pri Sevnici – SLA).

Isln. dial. **čə'mrļ* m 'čmrlj' (primor., rovt., štaj.);

identično s sln. sin *čmrlj*, a z vokaliziranim polglasnikom v šibki poziciji.

► **čmrlj**

čmelak → čemelak

ESSJ 0

čmelar → čemelak

ESSJ 0

čmeljESSJ s.v. *čmrlj*

čmêlj m 'čmrlj' (Pleteršnik), *čmél* 'Hummel' (Janežič 1851); primor. obsoš. *č'melj*, g *čmé:lję* 'čmrlj' (Ivančič Kutin 2007), po SLA kor. spoh.-remš. *čmïu* (Lovrenc na Pohorju – SLA), primor. obsoš. *čmêl'* (Log pod Mangartom, Trenta – SLA), *čmëi* (Bovec – SLA), štaj. jpoh. *čmêu* (Vitanje – SLA), kozjaš. *čmêu* (Zgornja Kungota – SLA).

Ⓣ Strukturna tvorjenka na *-ec* < **-ьсѣ* *čmĕljac* m, g *-ljca* (Pleteršnik), *čmelc* ‘Hummel’ (Janežič 1851); panon. prleš. *čmĕj:jec*, g *-a* ‘čmrlj’ (Rajh 2010), po SLA štaj. jpoj. *čmĕuc* ‘čmrlj’ (Pivola – SLA), *čmĕuc* ‘isto’ (Žiče – SLA), srštaj. *čmĕuc* (Poljčane – SLA), *čmĕuc/čmĕuc/čmĕfc* (Dobovec pri Rogatcu – SLA); panon. slngoriš. *čmĕjuc* poleg *šmĕjuc* (Spodnja Voličina – SLA), haloš. *čmĕjac* (Cirkulane – SLA), prleš. *čmĕjac* (Veržej – SLA), v 19. st. *zhmélz* ‘die Hummel (*Apis terrestris*. Linn.)’ (Murko 1833¹: 754); strukturna tvorjenka na *-ič* *čmĕljič* m, g *-iča* ‘čmrljič’ (Pleteršnik), v 19. st. *zhmelizh* ‘Hummel’ (Jarnik 1832: 216).

Ⓤ 19. st.: *zhmél* ‘*zhmélz*, die Hummel (*Apis terrestris*. Linn.)’ (Murko 1833¹: 754).

Psln. **č'mel'* m ‘čmrlj’;

• = r. dial. *čmel* ‘čmrlj’, ukr. dial. *čmilb*, g *čmeljá* ‘isto’, br. *čmelb*, g *čmjaljá*, stp. *czmiel*, kaš. *čmél*, č. *čmel*, g *-le*, slš. *čmel'*, g *-l'a*, gl. *čmel'*, dl. *čmjel*, g *-la*, *čmel'* (ĚSSJa: 4, 145; SP: 2, 311s.);

< **psl.** **čьmel'ь* ‘čmrlj’ ap B, a prvotno verjetno *čьmelb m, g **-li* ‘isto’ (SP: 2, 311; Čepar 2017: 17).

Ⓟ Nejasno. Navadno se psl. **čьmel'ь* m ‘apis terrestris’ korensko povezuje s psl. **komarь/komar'ь* m ‘culex’ (► komar), pomensko bližjim lit. *kamānė* ‘čmrlj’, let. *kamane* ‘peščena čebela, čmrlj’, stpr. *camus* ‘čmrlj’ ter z enakim ničtostopenjskim korenem v nvn. *Hummel* ‘čmrlj’, srvn. *hummel* ‘isto’, *humel*, stvn. *hummel*, ki je rezultat asimilacije iz srvn. *humbel* in stvn. *humbal* (SP: 2, 312; ALEW: I, 445; Kluge²³: 387). Miklošičevo opozorilo na podobnost s fin. *kimalainen* ‘čebela, čmrlj’ (Miklošič 1886: 419) je bilo zavrnjeno (Bezljaj ESSJ: I, 84; SP l.c. s starejšo literaturo).

Ⓛ^{BD}

Psl. *čьmelb m ‘čmrlj’

→ **čьmel'ь* ap B

→ VPLIV ščьmĕti **ščьmel'ь* → sln. *ščemelj
→ M : L → M : R

→ slov. ČM- → ŠM-

→ VPLIV šumeti

→ INTERKALACIJA R? **čьrmel'ь*

→ REDUKCIJA: Gsg **čьrme'la* → **čьrml'a* >> *čьrml'*

→ PREMET RM → MR (sln., hrv., č.)

→ sln. **čəmyl'*

→ ČM- → ŠM-

→ KRIŽANJE *čmərly* × *čmelj*

→ INTERKALACIJA d

→ dl → gl

→ PREF ko-?

→ psl. *čьmelá f ‘čebela’ > sln. *čmĕla ‘isto’ → mask *čmelák sln. *čmelak*;

→ mask *čmelár sln. *čmelar*;

→ sln. *čəméla ‘isto’ → mask *čəmelák sln. *čəmelak*;

sln. *čmelj*;

→ sln. *cmelj*;

sln. *ščemelj*;

→ sln. *ščemer*;

sln. *šmelj*;

→ sln. *šumelj*;

sln. *črmelj*;

sln. *črmelj*?

sln. *čmrlj*;

sln. *čemrlj*;

sln. *šmrlj*;

sln. *čmerelj*;

→ sln. *čmrdelj*;

→ sln. *čmrgelj*;

sln. *kočmrlj*;

→ mask *čmelár sln. *čmelar*;→ mask *čmelič sln. *čmelič*.⇒ cmej ⇒ čmerelj ⇒ šmelj ⇒ ščemelj ⇒ črmelj¹**čmerelj**

ESSJ 0

čmerêlj m ‘čmrlj’ (Pleteršnik), *divji čmerel* ‘Waldhummel’ (Cigale 1860), *čmérelj* ‘die Hummel, il pecchióne, calabróne’ (Drobnič 1858), *čmerelj* ‘Hummel’ (Janežič 1851).

⊕ 19. st.: *zhmeréj* ‘die Hummel (Apis terrestris. Linn.)’ (Murko 1833¹: 754) /čmærelj/.

Isln. dial. *čmæ’rej’ m ‘čmrlj’;

verjetno nastalo s križanjem sln. sinonimov *čmrlj* /čmærl’/ in *čmêlj*: *čmærl’ × čmêlj = čmærelj.

► čmrlj ► čmelj

čmrdelj

ESSJ 0

čmârdelj m ‘čmrlj’ (gor. (Zasip pri Bledu) – SLA), *čmârdl* ‘isto’ (Breg – SLA), *čmýrdl* (Gorje – Čop Diss. 1983: 93).

Isln. dial. *čmýrdl* m ‘čmrlj’ (gor.);

z interkalacijo -d- med -r- in -l- nastalo iz sln. *čmrlj* (Čop l.c.).

► čmrlj ⇒ čmrgelj

čmrgelj

ESSJ 0

čmârɣlj m ‘čmrlj’ (rovt. škofjel. (Zgornje Bitnje) – SLA), gor. *čmârgæl* ‘isto’ (Radovljica – SLA), *čmârgæl*, g -na (Ljubno – SLA), *čmýgļ* (Čop Diss. 1983: 93).

Isln. dial. *čmýgļ* m ‘čmrlj’ (rovt., gor.);

Čop l.c. razlaga, da so gor. primeri z interkalacijo -g- med -r- in -l- nastali iz sln. *čmrlj*, a je bolj verjetno, da odražajo narečni razvoj *gl* iz *dl* tipa *gletō* ← *dletō* in zato le posredno interkalacijo *d* med *r* in *l*.

► čmrdelj

čmrljESSJ *čmrlj*, s.v. *ščemêlj*, *ščúmelj*, *šmêlj*

čmrlj m, g -a ‘čebeli podobna žuželka z debelim, kosmatim telesom’: *po cvetju brenčijo čebele in čmrlji; brenčati ko čmrlj* (SSKJ), *čmrlji* m pl ‘Bombinae’, *njivski čmrlj* m ‘Bombus agrorum’, *zemeljski čmrlj* ‘Bombus terrestris’, *kamnjarski čmrlj* ‘Bombus lapidorum’, *travniški čmrlj* ‘Bombus pratorum’ (CZŽ 1997: 41), *čmrlj* ‘die Erdhummel (bombus terrestris)’, *čmrlji kopanci* pl ‘čmrlji, ki imajo v tleh gnezdo’ (Pleteršnik po Miklošiču), *čmrlji* ‘Bombus’ (Erjavec 1875: 356), *čmerlj* ‘die Erdhummel, Bombus terréstris’ (Erjavec 1864: 102); kor. obir. *čmâr:al* ‘čmrlj’ (Korte/Trögern – Karničar 1990: 68), primor. kraš. *čmèrl* ‘Hummel’ (Štrekelj 1887: 388), notr. *čmæ:ru*, g -r^{la} (Velike Žablje – Jejčič DN 2010: 38), toda obsoš. *čmrlj* ‘klin, ki se vtakne v prevrt-

ano klop, a nanj se denó na križ stoječe palice, ná-nje pa štréna, da se razmota' (Krn – Erjavec, LMS 1882/1883: 201), rovt. tolm. *č'mərɫ*, g -lə (Čujec Stres 2007), *čmrlj* 'Bombus, Hummel' (Erjavec, LMS 1879: 130 s pripisom, da na Šentviški Gori razlikujejo čmrlje v *máharje*, *listnarje* in *zémrljarje*, Laščani pa v *máhovce* in *lúknjevce*), cerklj. *č'mərɫ*, g -le in *č'morleu* 'pa:jn' 'otročka igrača, v katero so lovili čmrlje' (Kenda-Jež Diss. 2002), *čmərɫ* (Razpet 2006), gor. *čmá:rəl*, g -rla (Kropa – Škofic Diss. 1996), dol. *čmàru* (Šentrupert – Smole Diss. 1994), kost. *č'mrɫ*, g -a (Gregorič 2014), štaj. zgsav. *č'ma:ru*, g -rla (Weiss 1998).

Ⓣ Dem na -ič < *-it'b *čmrljəč* m, g -ljca, verjetno tiskarska napaka za *-ljča (Pleteršnik), rovt. tolm. *č'mərəlč* (Čujec Stres 2007), iz tega dem na -ek < *-bkb *čmrljčək* (SSKJ), štaj. zgsav. *č'ma:ručək*, g -čka (Weiss 1998).

Ⓜ 16. st.: *zhmerl* 'Hummel, fucus' (Megiser 1592); 18. st.: *zhmèrl* 'HuĹmel, fucus, crabro' (Pohlin).

Psln. **č'mrɫ* m 'čmrlj';

• = hrv. gradišć. *čmrlj* 'Bombus terrestris' ob *čmrljiti se* 'poležavati, lenariti' (GHNR), z enako pozicijo *r* tudi č. dial. *čmrl'ān* 'čmrlj' (Bezljaj 2003: 1, 665) in *čmrlák* 'isto' (ČJA: 2, 147);

< **psl.** dial. **čbmrɫ'b* m 'čmrlj' (sln.-hrv.-č.) ← pred premetom in redukcijo **čbmrɫ'b* 'isto' ← **čbmrɫ'b*; ker se zaporedje *čmrl'*- ne potrjuje le v slovenščini, ampak tudi hrvaščini in češčini, je do redukcije -el'- v -l'- v stranskosklonskih oblikah tipa **čymrɫ'ä* > **čymrɫ'ä* > *čymrlja, po premetu *čmrlja, verjetno prišlo že v psl. dial. obdobju in zato bi bilo sln. *čmrlj* treba prišteti k podedovanim leksemom, katerega fonemsko zaporedje ni nastalo šele v slovenskem sistemu in niti po vzorcu, ki ga je predpostavil Ramovš 1924: 83, kot sta opozorila že Rigler 1963: 157 in Bezljaj 1967: 119; isti 2003: 1, 665.

► **črmelj**² ⇒ čemrlj ⇒ čmerelj ⇒ šmrlj ⇒ čmrdelj ⇒ čmrgelj ⇒ čmrljevka ⇒ kočmrlj

črmelj¹

ESSJ 0

črmělj m 'čmrlj' (goriš. – Pleteršnik); primor. notr. *čərmîel'* 'čmrlj' (Sabonje – Rigler 1963: 157), *čərmêl'* 'isto' (Hrpelje – SLA), *čərmîel'* poleg *čmərɫ* (Trnovo (Ilirska Bistrica) – SLA), *čymîel* (Podgraje – SLA).

Ⓜ 17. st.: *zhermèli* 'apes sylvestris', *zhermèl*, *kir nema shela* 'fucus' (Kastolec-Vorenc).

Ⓞ Onimizirano v cgn *Črmelj*, *Čermelj*, *Čermel*, *Čermelč* (ZSSP).

Psln. **čymrɫ'* m 'čmrlj' < psl. dial. **čbmrɫ'b* 'isto' ← **čbmrɫ'b* (Bezljaj 2003: I, 665; SP: 2, 311);

interkalacija *r* je znana tudi v p. *trzmîel* 'čmrlj' z varianto *przmîel* 'isto', kaš. *přmèl* in *gřmèl* in verjetno tudi v hrv. čak. *sřrmělj*, g *strmělja* 'sršen, crabro' (Bezljaj l.c.; SP l.c.). V SP l.c. se predpostavlja, da je interkalacija *r* posledica vpliva psl. *trɔtɔ 'trot, fucus'. Ker pa imajo nekatere vrste čmrljev zadek rdeč oziroma rdečkast, kot ponazarjajo tudi sln. sin *rdečerîtec* (► rdečeritec), *rděčič* (► rdečič), *řidžək* (► ridžek) in *zagorêlac* (► zagorelec²), je možno, da

je na preoblikovanje psl. *č̣ḅṃel'ь v *č̣ḅṛmel'ь vplival psl. adj *č̣ḅṛṃь 'rdeč', prim. r. dial. čeremyj 'temno rjav, zagorel, rdeče črn', ki se ob bolje potrjenem *č̣ḅṛṃьнь 'rdeč' navaja v SP: 2, 225.

► čmelj ⇒ črmelj²

črmelj²

ESSJ 0

č̣ṛṃelj m, g -mlja 'čmrlj' (gor. – Pleteršnik).

Isln. dial. č̣ṛṃelj m 'čmrlj' (gor.);

variantna oznaka za čmrlja ni nastala po premetu iz sln. č̣ṃrḷj, kot je sklepal Ramovš 1924: 83, ampak je zaradi sin č̣ṛṃelj treba predpostaviti, da je pozicija *r* v č̣ṛṃelj prvotna (Bezljaj 2003: I, 665), redukcija ejevskega vokala pa se je morala realizirati npr. v oblikah tipa Gsg *č̣ṛmel'ä > *č̣ṛml'ä > *č̣ṛmlja, po premetu *č̣ṃrḷja.

► črmelj¹ ⇒ čmrlj

črnček

ESSJ 0

č̣ṛṇček m, g -čka 'vrsta čmrlja' (Pleteršnik po Miklošiču).

Isln. č̣ṛṇček m 'vrsta čmrlja'.

⊕ Osamljena oznaka za vrsto čmrlja je dem na *-ek* < *-ькь iz subst *č̣rṇec < *č̣ḅṛṇьсь k adj č̣ṛn, f -a 'niger' < psl. *č̣ḅṛṇь 'isto', s katerim je bila prvotno lahko poimenovana vsaka živa ali neživa stvarnost črne barve. Ni jasno, na katero vrsto čmrlja se deminutiv nanaša.

► črn

fčelak → fčelar

ESSJ 0

fčelar

ESSJ 0

fčelár m, g -a 'čmrlj' (panon. pkm. – Novak 1996), po SLA pkm. fčelâr 'čmrlj' (Črenšovci – SLA), fčälâr 'isto' (Nedelica – SLA).

Isln. dial. *fčelár m 'čmrlj' (pkm.) ← sln. dial. *fče:la 'čebela' (panon.).

⊕ Z izpeljanko na *-ar* je čmrlj tako kot s sln. pkm. čemelár 'čmrlj' (Novak 1996), čemelâr (Strehovci, Gorica – SLA) (► čemelak) in prleš. čṃeḷôr 'čmrlj' (Gibina – SLA) (► čemelak) najverjetneje poimenovan z maskulinativno tvorbo na *-ar*, torej 'tisti, ki pripada čebeli', ker obe žuželki opraujeta cvetove. Sinonimno panon. pkm. fčelák 'čmrlj' (Turnišče v Prekmurju – SLA) je enako č. dial. včelák 'čmrlj' (ČJA: 2, 147) in kaže na enako izpeljavo z maskulinativnim suf *-ak* kot sln. pkm. čemelák 'čmrlj' (► čemelak).

► fčela

gonjač²

ESSJ 0

γunáč m 'čmrlj' (primor. nad. (Livek) – SLA), obsoš. *γunáč* 'isto' (Kobarid – SLA).

Isln. dial. **go'n'a:č* m 'čmrlj' (nad., obsoš.) ← dial. **gon'áti* impf 'godrnjati'.

⊕ Na podlagi obsoš. besedotvornega razmerja *γunjáč* m 'godrnjač' : *γunjátę -à:m* impf 'godrnjati' (Ivančič Kutin 2007) bi bila entomonima podobno pomensko motivirana kot štaj. sin *brêčak* (► brečak) in prvotna nomena agentis na *-ač* < **-ačb* iz sln. dial. **gon'áti* impf 'godrnjati', kar je verjetno korensko sorodno z *gondráti* 'godrnjati', *godrnjáti* 'isto'.

► **gonjati**

grilj

ESSJ 0

gríl m 'čmrlj' (gor. (Poljšica pri Gorjah) – SLA).

Isln. dial. **gril'* m 'čmrlj' (gor.).

⊕ Poimenovanje za čmrlja je gotovo interno slovensko nastalo po prenosu s poimenovanja za murna.

► **gril'**

grmulonESSJ *grmulon*

γarmulôn m 'čmrlj' (primor. briš. (Brdice v Kožbani) – SLA); Bezljaj 1967: 119; isti ESSJ: I, 179 za Istro navaja *gàrmulon*, česar ni bilo mogoče ponovno potrditi.

Isln. dial. **grmu'lon* m 'čmrlj' (briš.).

⊕ Nejasno. Ker so poimenovanja za čmrlja pogosto maskulinativi iz poimenovanj za čebelo (► bečelič ► čelon ► čemelak ► čemelar ► čemelič ► čmelak ► čmelar ► fčelar ► fčelak), je možno, da je *grmulon* maskulinativ tipa *mačkôn* ← *mâčka* iz *grmovlja ali *grmola ipd. v pomenu 'čebela', kar v slovenščini ni potrjeno. Z enakim vzglasjem je kaš. *grmál* 'čmrlj' (Bezljaj ESSJ I. c.), *grmél* 'isto' (SEK: II, 227) poleg *brmál* (Bezljaj I.c.) in *brmél* (SEK: I, 154), kar se v SEK: II, 227 razlaga po naslonitvi na kaš. *grmác* 'grmeti, bobneti', *grméc* 'isto' (SP: 2, 311) iz kaš. *čmél* 'čmrlj', prim. še sln. *grmóta* 'brenčanje čebel' (Bezljaj I.c.; Pleteršnik po Dajniku). V sln. je na zahodnem območju znana varianta *črmêlj* 'čmrlj' (► črmelj¹), ki se po naslonitvi na isti slov. glagol ne bi realizirala v sln. *grmulon*, ampak *grmelj-on. Kljub vsem nejasnostim ni verjetno, da bi bila beseda predslovenskega ali celo predromanskega izvora, kot je menil Bezljaj 1967: 119; isti ESSJ: I, 179.

hompelj

ESSJ 0

χômpļ m, pl *-ni* 'čmrlj' (rovt. tolm. (Rut) – SLA).

Isln. dial. **hompəl'* m 'čmrlj' (tolm.).

⇐ sor. n. *hōəmpl* m, pl *-ln* 'čmrlj, Hummel', kar je enako tirol. n. *humpl* 'isto' (Kranzmayer-Lessiak: 85), srvn. *humbel*, stvn. *humbal* (Kluge²³: 387) in so-

rodno z nvn. *Hummel* 'čmrlj', srvn. *hummel* 'isto', *humel*, stvn. *hummel*, kjer je prvotna konzonantna skupina asimilirana.

⊕ To n. poimenovanje za čmrlja se navadno povezuje z nvn. *hummen* 'brenčati (o čebelah)', srvn. *hummen* 'isto' in dalje s stpr. *camus* 'čmrlj', lit. *kamānė* 'čmrlj', let. *kamane* 'peščena čebela, čmrlj' (Kluge²³ l.c.) ter psl. *komar'b 'culex' (Pfeifer⁵: 562).

kočmrlj

ESSJ 0

kučmərəl m 'čmrlj' (rovt. škofjel. (Zgornje Bitnje) – SLA); gor. *kočmárl* 'isto' (Kropa – SLA).

⊙ Po razvoju *šm-* < *čm-* prek vzdevka, verjetno za godrnjavega ali počasnega, lenega človeka, onimizirano v cgn *Košmrlj* (Bezljaj ESSJ: I, 84) z variantami *Košmrl*, *Košmerlj*, *Košmerl* (ZSSP), prim. hrv. gradišč. *čmrljiti se* 'poležavati, lenariti' (GHNR), toda drugače, manj verjetno o pomenski motivaciji Torkar, JZ 17/2, 2011, 69ss., nesprijemljivo pa Debeljak, SR V–VII, 1954, 175. Variantni sln. cgn *Košmelj* je iz *Košmerlj* lahko nastal zaradi uvularne izreke *r* (Torkar o.c., 71).

Isln. dial. *ko-čmrl' m 'čmrlj' (rovt., gor.);

s predpono **ko-* (Bezljaj ESSJ l.c.) s še vedno nejasno prvotno funkcijo in izvorom, prim. Bjeletić 2006. Bezljaj ESSJ l.c. kot sin h kroparskemu *kočmrl* 'čmrlj' navaja tudi *kočeber*, a je preverjanje gradiva za SLA pokazalo, da v Kropi *kočėbry* pomeni 'keber' (► keber), zato je Bezljajeva navedba napačna.

► **čmrlj**

komatar²

ESSJ 0

komatár m, g -*ja* 'die größte Art Hummel' (gor. – Pleteršnik).

Isln. dial. *komatár* m 'največja vrsta čmrlja' (gor.).

⊕ Osamljeno. Kot svojilnostna izpeljanka na *-ar* < **-ar*'b iz subst *komât* m 'helcium' je entomonim lahko šaljiva oznaka za čmrlja, ki je zaradi rumene proge ob glavi vzbujal vtis, da ima komat.

► **komat**

kršelj²

ESSJ 0

kršièl m 'čmrlj' (panon. pkm. (Dolnja Bistrica v Prekmurju) – SLA).

Isln. dial. **kr'sel*' m 'čmrlj' (pkm.).

⊕ Osamljeno in nejasno.

listnarje → mahovec

ESSJ 0

liščiki → pisanec²

ESSJ 0

luknjevec → podzemljak

ESSJ 0

maharje → mahovec

ESSJ 0

mahovec

ESSJ 0

máhovæc m, g -vca ‘die Mooshummel (ker ima gnezdo vrhu zemlje v mahu)’ (Lašče – Pleteršnik; Erjavec, LMS 1882/1883: 287), pred tem Erjavec, LMS 1879: 130 opozarja, da Laščani razlikujejo čmrlje v *máhovce* in *lúknjevce*, na Šentviški Gori pa *máharje*, *lístnarje* in *zémľjarje*; tudi sin *mahovičak* m, g -čka ‘die Mooshummel’ (gor. – Pleteršnik).

Isln. dial. *mahovæc* m ‘vrsta čmrlja, ki gnezdi na vrhu zemlje v mahu’ (dol.).
 ☉ Entomonim je izpeljanka s suf -ec < *-ьсѣ v isti funkciji kot prebivalska imena tipa *Blejec* ← tpn *Bled* iz subst *mâh* m, g *mahû* ‘muscus’ < psl. *mъhъ; prvotno torej ‘čmrlj, ki živi v mahu’. Sin *mahovičak* je dem na -ek < *-ькѣ iz ustrezne feminativne tvorbe na -ica *mahovica iz *mahovæc* < *mъhou-ьсѣ, rovt. tolm. *máhar pa kot izpeljanka na -ar < *-ar’b v isti funkciji kot prebivalska imena tipa *Kočevar* ← tpn *Kočevje* odraža enako pomensko motivacijo kot *máhovæc*. Ropt. tolm. oznaka *lístnar je bila s suf -ar univerbizirana na podlagi skladenjske zveze *lístni čmrlj ‘čmrlj, ki gnezdi v listju’ ← *líst* m ‘folium’, *zemľjar pa kot izpeljanka na -ar iz *zémľja* f ‘terra’ enako kot *máhar čmrlja označuje, da gnezdi v zemlji (► podzemljak).

► mah ► list ► zemlja

mahoviček → mahovec

ESSJ 0

mahovnič

ESSJ 0

mahôvnič m ‘die Waldhummel’ (Pleteršnik), *mahovniči* m pl ‘divji čmerel, pisanec, pasanec, Waldhummel’ (Cigale 1860).

Isln. *mahovniči* m pl ‘gozdni/divji čmrlji’ (19. st.).

☉ Entomonim je s suf -ič < *-it’b substantiviziran adj *mahoven, f *-vna < *mъhou-ьнѣ iz subst *mâh* m, g *mahû* ‘muscus’ < psl. *mъhъ in to vrsto čmrljev enako kot *máhovæc* (► mahovec) označuje po kraju, tj. mahu, v katerem gnezdi.

► mah

muha³

ESSJ 0

mûxa f ‘čmrlj’ (primor. briš. (Oslavje/Oslavia) – SLA).

Isln. dial. *mûha* f ‘čmrlj’ (briš.) ← *mûha* f ‘musca’.

☉ Poimenovanje za čmrlja je verjetno nastalo po prenosu s poimenovanja za muho, ker oba insekta letata.

► muha¹ ⇒ mušon²

muhelič

ESSJ 0

məxɛ̌l̩č m ‘čmrlj’ (kor. zilj. (Rikarja vas/Riegersdorf) – SLA).

Isln. dial. *muhelič m ‘čmrlj’ (zilj.).

⊕ Ker so poimenovanja za čmrlja pogosto izpeljanke iz substantivov, ki označujejo čebelo, npr. ter. *čelón* iz dial. *čēla* ‘čebela’, pkm. *fčelár* iz pkm. *fčēla* ‘čebela’, je zilj. *məxɛ̌l̩č* zaradi nerealizirane palatalizacije velara gotovo mlada izpeljanka iz sln. dial. *múha* ‘čebela’, verjetno tvorjena po vzoru zilj. sin *bačɛ̌l̩č* m ‘čmrlj’ (► bečelič).

► **muha**²

mušelj¹

ESSJ 0

məšɛ̌l m ‘čmrlj’ poleg *čmárj* ‘isto’ (kor. zilj. (Rateče) – SLA).

Isln. dial. *mušel m ‘čmrlj’ (zilj.).

⊕ Ker so poimenovanja za čmrlja pogosto izpeljanke iz substantivov, ki označujejo čebelo, npr. ter. *čelón* iz dial. *čēla* ‘čebela’, pkm. *fčelár* iz pkm. *fčēla* ‘čebela’, je zilj. *məšɛ̌l* gotovo izpeljanka na *-elj* < **-elʷ* iz sln. dial. *múha* f ‘čebela’.

► **muha**²

mušon²

ESSJ 0

musón m ‘calabrone’ (primor. nad. (Čarni Varh/Montefosca) – Rigoni-Salvino 1999) = ‘čmrlj’, rez. *mušún* ‘isto’ (Solbica/Stolvizza, Njiva/Gniva – SLA), ter. *mušôn* (Breginj – SLA), obsoš. *mušôn* (Borjana pri Kobaridu – SLA).

Isln. dial. **mušo:n* m ‘čmrlj’ (primor.).

⊕ Lahko pejor. izpeljanka na *-on* iz dial. *múha* f ‘čmrlj’ z realizirano palatalizacijo *h* v *š*, najverjetneje v ekspresivni funkciji (► mušon¹), a je zaradi pogostih izpeljank iz subst za čebela bolj verjetna izpeljava iz sln. dial. *múha* f ‘čebela’.

► **muha**²

pasanec¹ → **pasec**²

ESSJ 0

pasec²

ESSJ 0

pásæc m, g *-sca* ‘eine Art Hummel mit gurtartigen Streifen’ (Pleteršnik), *pásæc* ‘art hummel mit gelben gurtartigen streifen um den leib’ (Valjavec 1878a: 130).

Isln. dial. **pa:sæc* m ‘vrsta čmrlja s pasastimi progami’.

⊕ Oznaka za čmrlja je s suf *-ec* < **-ecʷ* izpeljana iz subst *pâs* m ‘cingulum’ < jslov. *pâs ‘isto’ < psl. *pǝ-iasʷ in čmrlja označuje, da ima pasu podobne proge. Toda sin *pâsanæc* m, g *-nca* ‘die gestreifte Waldhummel’ (Pleteršnik), *pâsanæc* ‘art hummel mit gelben gurtartigen streifen um den leib’ (Valjavec 1878a: 130), *mali in veliki pasaneci* m pl ‘Waldhummel’ (Cigale 1860) s strukturno tvorjenko na *-ek* < **-ekʷ* *pâsančæk* m, g *-čka* ‘eine Hummel mit gelben Streifen um

den Leib' (Pleteršnik po Miklošiču) je bil s suf *-ec* substantiviziran iz ptc pret pas **pasan* iz *pásati pâšem* impf 'opasovati' (Pleteršnik) kot denom iz *pâs* m 'cingulum'. Pomenska motivacija po pasu podobnih progah na telesu živali se ohranja tudi v primor. obsoš. *pásana* 'kozje ime' (Krn – Erjavec, LMS 1875: 224) = *pasana* 'ime pasasti kozi', kar Pleteršnik po Cafu navaja tudi za pkm.

► pas

pisanec²

ESSJ 0

pisanec m, g *-nca* 'eine Hummelart' (Kranjska – Pleteršnik), *pisanec* 'divji čmerel, *pasanec* (mali in veliki *pasanci*, *rdečeriteci*, *mahovniči*, *liščiki* ali *sivčiki*, *rumenčiki*), Waldhummel' (Cigale 1860).

Isln. *pisanec* m 'vrsta divjega čmrlja' (19. st.).

⊕ Oznaka za vrsto divjega čmrlja je s suf *-ec* < **-bc̣b* substantiviziran ptc pret pas **pisanḅ* 'versicolor' in čmrlja označuje po njegovi raznobarnosti. Podobno pomensko motivirana je tudi oznaka *liščiki* m pl v zvezi *liščiki* ali *sivčiki* /*liščaki* ali *sivčaki*/ iz subst **liščak* m 'čmrlj' < **lysčḅḳḅ*, ki je bil homonimen z ornit *lišček*, g *-čka* 'manjša ptica pevka z zelo pisanim perjem' (► lišček).

► pisan

podzemljak

ESSJ 0

podzemljak m 'nekak čmrlj, ki ima pod zemljo gnezdo' (Bovec – Pleteršnik) = primor. obsoš. *podzemljak* 'neka vrsta čmrljev' (Bovec – Erjavec, LMS 1882/1883: 283).

Isln. dial. *podzemljak* m 'čmrlj, ki ima gnezdo pod zemljo' (obsoš.).

⊕ Oznaka za to vrsto čmrljev je bila s suf *-ak* < **-aḳḅ* tvorjena iz predložne zveze *pod zemljo*. Toda dol. sin *lúkņjeve* Apl, ki ga s pojasnilom, da Laščani tako imenujejo vrsto čmrljev, »kateri so pod zemljó po lúkņjah«, navaja Erjavec, LMS 1882/1883: 283, kasneje *lúkņjevac* m 'eine in der Erde nistende Hummel' (Pleteršnik), je bil s suf *-ec* < **-bc̣b* substantiviziran iz adj **lúkņjev* 'tak, ki dela luknje', pred preglasom **lúkņjav* 'isto' iz *lúkņjati -âm* impf 'delati luknje' (Pleteršnik).

► zemlja ► luknja

rdečeritec

ESSJ 0

rdečeritec m, g *-tca* 'die Waldhummel' (Pleteršnik), *rdečeritci* m pl 'Waldhummel' (Cigale 1860), tudi rovt. tolm. *ar'de:jčs'ritar*, g *-jə* 'čmrlj z rdečim zadkom' (Čujec Stres 2014).

Isln. dial. **rdeče-rit-ec/-ar* m 'vrsta (gozdnega) čmrlja'.

⊕ Poimenovanje, ki je bilo s suf *-ec* < **-bc̣b* in *-ar* < **-aṛḅ* substantivizirano iz kompoz adj **rdeče-rit* 'tak, ki ima rdeč zadek' s sestavinama *rděč* adj, f *rděča* 'ruber' < **ṛdēṭḅ* 'isto' in *rit* f 'podex' < psl. **rīṭḅ* f 'zadnja/spodnja stran; podex', čmrlja označuje po značilnem rdečem zadku. Podobno pomensko motivacijo po rdeči barvi odraža tudi *rděčič* m 'neka vrsta čmrljev rdečepasastih' (Pleteršnik), primor. obsoš. *rděčiči* 'neka vrsta čmrljev, ki so

rdečepasati' (Bovec – Erjavec, LMS 1882/1883: 284), kar je bilo s suf -ič < *-it' b substantivizirano iz adj *rděč* 'ruber'.

► rdeč ► rit

rdečič² → rdečeritec

ESSJ 0

ridžek

ESSJ 0

riđžek m, g -džka 'eine fuchsrothe Hummel' (notr. – Pleteršnik po Cafu).

Isln. **ri:džak* m 'vrsta lisičje rdečega čmrlja' (notr.).

⊕ Oznaka se enako kot sin *rdečeritac* in *rděčič* (► rdečeritec) verjetno nanaša na čmrlja z rdečim zadkom in je s suf -ek < *-bkb substantivizirani slov. adj **ryd' b* 'rdeč, rdečkast', za kar bi v notranjskem enako kot v drugih slovenskih narečjih razen prekmurščine, kjer se sln. *j* nadalje razvije v *d'* (Ramovš 1924: 164), pričakovali refleks -*j*- iz psl. *-*d'*-. V etimološkem smislu jasen, v fonetičnem pa nejasen entomonim. Možno je, da odraža izposojenko iz hrv., čeprav ustrezne predloge ni bilo mogoče najti.

► ridž

rumenec²

ESSJ 0

ruménac m, g -nca 'eine gelbe Hummel' (Pleteršnik po Valjavcu).

⊕ Strukturna tvorjenka na -ek < *-bkb *ruménčak* m, g -čka 'neki čmrlj' (Pleteršnik), *rumenčiki* m pl 'Waldhummel' (Cigale 1860).

Isln. *rumenac m 'čmrlj rumene barve' (19. st.).

⊕ Oznaka za vrsto čmrlja z značilno rumeno barvo je bila s suf -ec < *-bcb substantivizirana iz adj *rumèn*, f -éna adj 'flavus' < *rumèn b 'ruber, flavus'.

► rumen

sivček

ESSJ 0

sivčək m, g -čka 'die graue Hummel' (Pleteršnik), pl *liščiki ali sivčiki* 'Waldhummel' (Cigale 1860) /*sivčəki*/.

Isln. *sivčək* m 'siv čmrlj' (19. st.) ← *sivac* m 'žival sive barve'.

⊕ Oznaka za čmrlja je dem na -ek < *-bkb iz sln. subst *sivec* 'siva žival' < *sivčəb, ki ga označuje po barvi.

► sivec¹

sršen²

ESSJ 0

šəršən m 'čmrlj' (primor. istr. (Kubed) – SLA), istr. *šəršan* 'isto' (Sočerga – SLA).

Isln. dial. *sršen m 'čmrlj' (istr.).

⊕ Zaradi podobnosti žuželk nastalo po prenosu s sln. *sršen* 'crabro' ← *sršēn* 'isto'.

► sršen¹

ščemeljESSJ *ščemêlj*, s.v. *ščúmelj*, *šmêlj*

ščemêlj m 'čmrlj' (celovška okolica – Pleteršnik), kor. rož. *ščəméł*, g -a 'čmrlj' (Šašel 1957 s.v. *ščəmet*), po SLA kor. rož. *ščemīəu* 'čmrlj' (Podravlje/Föderlach – SLA), primor. ter. *ščaméj* 'isto' (Robidišče – SLA), nad. *ščaméj* (Jeronišče/Jeronizza – SLA).

Psln. dial. **ščə'me:l'* m 'čmrlj' (kor., primor.);

• = r. *ščémelb* 'čmrlj', stp. *szczmiel* 'isto', stč. *ščmel*, č. *štmel*, plb. *stamil*;
< **psl.** dial. **šč̣mèl'b/šč̣mèl'b* m 'čmrlj'.

⊕ Iz prvotnejšega psl. **č̣bmèl'b* m 'čmrlj' ljudskoetimološko preoblikovano po naslonitvi na **šč̣bmèti* 'skeleti', tranz **šč̣bmiti* (SP: 1, 108, 311; Furlan v Bezljaj ESSJ: IV, 18).

► **čmelj** ⇒ ščemer

ščemer

ESSJ ∅

ščəmêr m, g -ja 'čmrlj' (kor. rož. (Loče/Latschach) – SLA), rož. *ščəmêr* m, g -a 'isto' (Breznica/Frießnitz – SLA).

Isln. dial. **ščə'me:r* m 'čmrlj' (rož.);

bolj verjetno po disimilaciji *m : r* ← *m : l* nastalo iz kor. *ščemêlj* 'čmrlj' (Pleteršnik), rož. *ščemīəu* 'isto' (Podravlje/Föderlach – SLA), kot pa da bi na nastanek -r iz kor. *ščemêlj* vplival sin *čmrlj*.

► **ščemelj**

šmeljESSJ *šmêlj*

šmêlj m 'čmrlj' (Pleteršnik), po SLA štaj. zgsav. *šmêu* 'isto' poleg *čmàru* (Ljubno ob Savinji, Meliše – SLA).

⊕ Strukturna tvorjenka na -ec < *-bcb v panon. slngoriš. *šmīēuc* poleg *čmīēuc* (Spodnja Voličina – SLA); strukturna tvorjenka na -a v 19. st. *šh'mèla* 'die Hummel' (Jarnik 1832: 216); strukturna tvorjenka na -ič v 19. st. *šh'melizh* 'die Hummel' (Jarnik l.c.).

⊕ 19. st.: *šh'mèl* 'die Hummel' (Jarnik 1832: 216).

Psln. **š'mel'* m 'čmrlj';

• = r. *šmelb* m, g -ljá 'čmrlj', dl. *šmel* 'isto' (Muka), kaš. *šmel* (SP: 2, 311); slov. dial. vzglasje *šm-* namesto pričakovanega *čm-* temelji na poenostavitvi vzglasja po zapornosti č- /tš-/ v š- v psl. **č̣bmèl'b* m 'čmrlj' (Furlan v Bezljaj ESSJ: IV, 86).

► **čmelj** ⇒ šumelj

šmrlj

ESSJ ∅

šmārəl m 'čmrlj' poleg *čmārəl* 'isto' (primor. briš. (Kozana) – SLA).

Psln. **č'mrl'* m 'čmrlj';

pod vplivom sinonimov z vglasnim š- kot *šmêlj* (► šmelj), *ščemêlj* (► ščemelj) preoblikovano v *šmārəl*.

► **čmrlj**

šumelj

ESSJ ščúmelj, s.v. ščemêlj, šmêlj

šamè:w m 'Hummel' (kor. obir. – Karničar 1990 s.v. ščemel), mež. šumév 'isto' (Šašel 1957 s.v. ščemet), po SLA kor. podj. šumīəu (Rinkole/Rinkolach – SLA), šumīey (Libeliče – SLA), mež. šumēli m pl (Koprivna – SLA), spoh.-remš. šumīu (Vuzenica – SLA).

⊕ 18. st.: *fumel* 'Hummel' (Gutsman).

Isln. dial. *šumêl' m 'čmrlj' (kor.).

⊕ Iz prvotnega sln. dial. *šmêl' m 'čmrlj' verjetno ljudskoetimološko v *šumêl' preoblikovano po naslonitvi na šuméti -im impf, prim. čebele šumijo v panju. Neustrezno Furlan v Bezljaj ESSJ: IV, 26, ki iz kor. gradiva rekonstruira sln. dial. ščúmelj.

► šmelj

trolj

ESSJ s.v. drôlj

trôlj m 'die Hummel (bombus sp.)' (Rihenberk, sodobno Branik – Pleteršnik) = primor. notr. trólj 'Hummel, čmrlj, Bombus sp.' (Rihenberk – Erjavec, LMS 1882/1883: 286), po SLA primor. kraš. trôl' 'čmrlj' (Šempas – SLA).

Isln. dial. *t'rol' m 'čmrlj' (primor.).

⊕ Osamljeno in manj jasno. Morda povezano s sln. drolj m 'trot' (dol. – Pleteršnik) = drólj 'isto' (dol. – Erjavec LMS 1882/83: 286) (► drolj). Bezljaj ESSJ: I, 116 je povezoval s sln. trôť 'fucus' < *trôťb in domneval, da je bil entomonim podaljšan s suf *-l'b v ekspresivni funkciji (SP: 1, 105), prvotno *trôťl'b pa naj bi se regularno razvilo v sln. trolj, a vokal v kraš. trôl' 'čmrlj' ne ustreza razvoju iz izhodnega *o, kar je morda povezano z ekspresivnostjo besede.

► trot

vrhič

ESSJ s.v. vřh I

vřhič m 'neka vrsta čmrljev, ki imajo gnezdo vrhu zemlje v mahu' (Bovec – Pleteršnik) = primor. obsoš. vřhič /vərħəč/, g -iča 'neka vrsta čmrljev' (Bovec – Erjavec, LMS 1882/1883: 287).

Isln. dial. *vrhīč m 'vrsta čmrljev, ki gnezdijo na vrhu zemlje v mahu' (obsoš.).

⊕ Erjavec l.c. je entomonim izvajal iz izpeljanke na -ič < *-it'b k subst vřh m 'pars superior', češ da so čmrlji poimenovani po vrhnji plasti zemlje, v kateri gnezdijo in da jih Laščani zato imenujejo máhovce (► mahovec).

► vrh¹

zagorelec²

ESSJ ∅

zagorêlæc m, g -lca 'eine Art Hummel' (Pleteršnik).

Isln. dial. *zago're:læc m 'vrsta čmrlja'.

⊕ Osamljeno. S to oznako je čmrlj verjetno poimenovan po barvi, saj je treba izhajati iz s suf -ec < *-bc b substantiviziranega ptc pret akt na -l zagorel, f -a

< *za-gorě-lb k *zagorěti* pf ‘od sončnih žarkov obarvan v rdečo ali rjavo barvo’ (Pleteršnik). Oznaka se verjetno nanaša na čmrlja z zadkom rdeče barve, imenovanega tudi *rdečeritac* in *rděčič* (► rdečeritec).

► **goreti**

zemljarje → mahovec

ESSJ 0

zolj²

ESSJ 0

zòl' m ‘čmrlj’ (primor. kraš. (Grgar) – SLA), banjš. *zâl*, pl *zàlę* ‘isto’ (Avče – SLA); štaj. posav. *zòl* (Ložice – SLA), kozj.-bizelj. *zûəu* (Gubno pri Pilštajnu – SLA).

① Strukturna tvorjenka na *-ek* < **-bkb* dol. *zwòlek* ‘čmrlj’ poleg *čmârl* ‘isto’ (Šentrupert – SLA); štaj. posav. *zuâlęk* (Žigon – SLA), kozj.-bizelj. *zòlek* (Kozje – SLA), *zòlęk* (Bistrica ob Sotli – SLA).

Isln. dial. **zòl'* m ‘čmrlj’ (primor., štaj.).

② Oznaka za čmrlja je verjetno interno slovensko nastala iz homonima *zolj* = dol. *zòl*, *g zòla*, ki na Dolenjskem v Laščah označuje trotu podobno muho *Eristalis tenax* (Erjavec LMS 1880: 214), tj. kalnico.

► **zolj¹** ⇒ **žolj³**

žolj³

ESSJ 0

žûou m ‘čmrlj’ (štaj. kozj.-bizelj. (Lopaca) – SLA) poleg *zûəu* ‘isto’ (Gubno pri Pilštajnu – SLA), štaj. posav. *zòl* (Ložice – SLA).

Isln. dial. **žòl'* m ‘čmrlj’ (kozj.-bizelj.);

glede vzglasja *ž-* osamljen entomonim za čmrlje je iz prvotnega sln. dial. **zòl'* m nastal po ekspresivizaciji *z* v *ž*.

► **zolj²**

KRAJŠAVE

Krajšave in simboli, ki so bili uporabljeni že v geslih poskusnega zvezka NESSJ in rastočega spletnega slovarja NESSJ, se najdejo na naslovu NESSJ-Krajsave-2021 (fran.si), nove krajšave pa so naslednje:

banjš. = banjški

kozjaš. = kozjaški

rovt. horj. = rovtarskohorjulski

rovt. škofjel. = rovtarskoškofjeloški

VIRI IN LITERATURA

Viri in literatura, ki so bili uporabljeni že v geslih poskusnega zvezka NESSJ in rastočega spletnega slovarja NESSJ, se najdejo na naslovu NEESJ-Viri in literatura-koncno (fran.si), novi pa so naslednji:

- ALEW** = *Atlitauisches etymologisches Wörterbuch I–II*, unter der Leitung von Wolfgang Hock und der Mitarbeit von Elvira-Julia Bukevičičiūtė – Christiane Schiller, bearbeitet von Rainer Fecht – Anna Helene Feulner – Eugen Hill – Dagmar S. Wodtko, Hamburg: Baar, 2015.
- Bezljaj 1967** = France Bezljaj, *Eseji o slovenskem jeziku*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1967.
- Čepar 2017** = Metod Čepar, *Praslovanski ijevski samostalniki moškega spola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2017.
- Furlan 2018** = Metka Furlan, Novi etimološki slovar slovenskega jezika kot rastoči spletni slovar 2017–: dodatek 2018, *Jezikoslovni zapiski* 24.2 (2018), 7–41.
- Furlan 2019** = Metka Furlan, Novi etimološki slovar slovenskega jezika kot rastoči spletni slovar 2017–: dodatek 2019, *Jezikoslovni zapiski* 25.2 (2019), 7–32.
- Furlan 2020** = Novi etimološki slovar slovenskega jezika kot rastoči spletni slovar 2017–: dodatek 2020 (sinonimi za *Turdus pilaris* in *Mustela putorius*), *Jezikoslovni zapiski* 26.2 (2020), 21–41.
- Furlan 2021** = Metka Furlan, Novi etimološki slovar slovenskega jezika kot rastoči spletni slovar 2017–: dodatek 2021 (sinonimi za postrv in brancina), *Jezikoslovni zapiski* 27.2 (2021), 23–47.
- Ramovš Diss.** = Fran Ramovš, *Die gemeinlavischen reduzierten Halbvokale ъ, ъr im Slovenischen*, rokopis.
- Šivic-Dular** = Alenka Šivic-Dular, *Fran Ramovš*, Fran Ramovš - sazu.si.

SUMMARY

The New Slovenian Etymological Dictionary as a Growing Online Dictionary (2017–): The 2022 Additions (Synonyms for Bumble Bee)

This year's additions to *Novi etimološki slovar slovenskega jezika* (New Slovenian Etymological Dictionary) as a growing online dictionary (2017–) comprise sixty-four entries presenting Slovenian synonyms for 'bumble bee' attested in various written sources since the sixteenth century.

Before the section featuring entries in alphabetical order, the synonyms are presented following the pattern developed in Furlan (2020), first presenting all the examples attested in written form in alphabetical order, followed by a presentation of the written attestation of entomonyms by century, and a presentation of semantic motivations for forming the names, with details on the origin, indicating whether the word is of native or Slavic origin, a Slovenian neologism, a loanword, or a calque. The Age section primarily covers synonyms that are older than others because they reflect Slavic heritage. The Linguistic Information section highlights certain linguistic observations that were only able to be detected through diachronic analysis of each entomonym.

Of the sixty-four synonyms for 'bumble bee', fourteen belong to the oldest layer: *cmelj*, *čemrlj*, *čmerelj*, *čmrdelj*, *čmrgelj*, *čmrlj*, *črmelj-a*, *črmelj* -mlja, *kočmrlj*, *ščemelj*, *ščemer*, *šmelj*, *šmrlj*, and *šumelj*. Their attested contemporary phonetic/phonemic form developed in various periods, from the Proto-Slavic period to the internally Slovenian and areally narrow dialect period, but what they all have in common is that they arose from the Proto-Slavic entomonym *čьmèl'ь AP b 'bumble bee', whose phonetic reflex in Slovenian is attested as *čmelj*. Even though PSI. *čьmèl'ь 'bumble bee' existed alongside the feminine form *čьmelǎ 'bee', even in Proto-Slavic neither noun was affiliated with any word family and neither had a clear semantic motivation. Therefore, already in that period, the entomonym *čьmèl'ь was influenced by semantic association with the verb *ščьmèti 'tangle', which led to the formal transformation of the entomonym into

*šč̣mèl'ь, which is reflected in Sln. *ščemelj*. The Sln. synonym *šmelj* is of more recent origin: it developed from *čmelj* through simplification of initial č- into š- (i.e., elimination of the stop component in č), only after the loss of jer in weak position. Only in Slovenian, the Carinthian variant *šumelj* (only attested in Carinthia) developed from *šmelj* through folk etymological association with *šuměti*.

The synonyms that contain the phoneme *r* in their root (i.e., *čemrlj*, *čmerelj*, *čmrdelj*, *čmrgelj*, *čmrlj*, *črmelj -a*, *črmelj -mlja*, *kočmrlj*, and *šmrlj*) also developed from the initial PSI. entomonym *č̣mèl'ь. In SP (2, 311), there was an attempt to explain this *r* as the influence of PSI. *trōtь 'drone'. However, because some bumble bee species have a red or reddish abdomen, which is also illustrated by the synonyms *rdečerūtec*, *rděčič*, *rīdžak*, and *zagořelac*, it is possible that the transformation from PSI. *č̣mèl'ь 'bumble bee' into *č̣brmel'ь 'idem' was influenced by the adjective *č̣brmь 'red', which is reconstructed as Proto-Slavic in SP (2, 225). The new variant *č̣brmel'ь more easily explains the Slavic variants with *r*, which gained further semantic associations based on folk etymology, as well as the Slovenian variant *črmelj -a*, alongside which the reduced variant *črmelj -mlja* is also attested.

The new reduced stem *č̣rml'- only differs from the variant *čmrlj* by the position of *r*, but the metathesis *rm* → *mr* is indicated not only by Slovenian material, but also by Burgenland Cro. *čmrlj* 'bumble bee', Cz. dial. *čmrl'án* 'idem' and *čmrlák*. This means that the reduction and metathesis most likely already occurred in the PSI. dial. period and therefore Sln. *čmrlj* should be counted among inherited Slavic lexemes. The variants *čemrlj*, *čmerelj*, *čmrdelj*, *čmrgelj*, *kočmrlj*, and *šmrlj* developed only later in Slovenian from *čmrlj*.